

CANO, Ana M. / GERMAIN, Jean / KREMER, Dieter (ed.) (2023): *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane. Volume IV/1. Couleurs. Aliments et vêtements. Dates et fêtes*. Berlin / Boston: De Gruyter, 533 p.

La lectura acurada d'un diccionari que tracta d'un tema de predilecció és alhora una fruïció indescriptible i un aprenentatge permanent, ja que tot el que s'hi llegeix corre per la ment amb agilitat i densifica les capes de coneixement que ja s'hi han sedimentat. Però la persona que serà més un afeccionat que un científic, també podrà sentir en part aquella percepció de l'apassionat o de l'especialista. Un diccionari gairebé és un llibre total —si més no, així el vol o el somia el lector, total, exhaustiu, multiforme, per obrir més vies de reflexió. Un diccionari per aquell lector hauria de ser un pou que concentri el coneixement, que alimenti la set de l'apassionat i completi la ciència de l'especialista.

Valuosa emanació del gran projecte *PatRom*, *Patronymica Romanica*, el *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane* (*DHAR*), iniciat en termes d'edició l'any 2004, ja està al seu setè volum d'estudi dels noms de família (a partir d'ara NF). Si no comptem els d'introducció i de bibliografia de les fonts, és el cinquè Opus pel que fa a resultats i treballs. Després de les dificultats del principi, inherents a l'ambició de la proposta, aquesta nova peça segueix el bon ritme emprès a partir del 2015 amb el tom referent a l'home, que va ser seguit pel de les parts del cos i les particularitats físiques i morals, i més endavant pel que tractava dels animals (2015, 2018, 2020). Com sempre, hi retrobem l'estudi i l'anàlisi historicoetimològics i comparatius de lèxics presents en l'antroponímia de les llengües romàniques. El volum IV del *DHAR* està dividit en dos toms per explicar els antropònims que fan referència a elements de la vida quotidiana, com ara colors, aliments, relacions socials. El primer tom s'ocupa concretament dels adjectius de color (BLANK, BLUND, NIGER, CANUS, BRUN, RUBEUS, RUSSUS, VERMICULUS), els aliments (PANIS, FARINA, CARO/CARNIS, PIPER, CEP/CEPULLA), la vestimenta (CAPPELLUS, CALCEA) i acaba amb dates i festes (APRILIS, SABBATUM, QUADRAGESIMA, CARNEM LAXARE/LEVARE). Ja es recorda a l'inici que el tom següent s'encarregarà en els anys que venen d'estudiar les accions o les relacions humanes. Aquest quart número de la sèrie desenvolupa, doncs, el món que l'home s'ha creat i en el qual es mou.

Dels quaranta-quatre ètims, quasi bé la meitat, vint lemes, remetent a la varietat dels colors, cosa que demostra el pes important en les societats antigues —aquí amb llengües d'arrel llatina però seria igual amb altres orígens— de la determinació dels individus en funció del color de pell o més sovint de cabellera. D'aquestes qualificacions, se'n desprèn també l'aplicació a la quotidianitat (oficis, llocs, etc.) que en multiplica l'ús. Més endavant, el menjar i el vestir conformen un conjunt de set lemes principals que es despleguen en dinou de subsidiaris. Finalment, el mes d'abril, el dia del sàbat o dissabte, la festa de Cinquagesma i carnaval, tanquen un treball on l'originalitat de les tries evoca la gran perspiciàcia dels qui donaven nom a la gent.

Tal com ho precisem sincerament els editors-coordinadors del llibre, alguns estudis de lemes que s'havien previst d'anitzar en el present volum no consten finalment, ja sigui per manca de documentació recollida d'ençà d'aquella època en què es va gestar i presentar el projecte (ALBUS, ÇABATA), sigui perquè no donaven prou rendiment (VENERIS DIES, JANUARIUS), o sigui encara perquè la redacció resultava massa difícil, precària, atzarosa o no prou aconseguida (AQUA, VINUM, SAL, DOMINICUS, NATALIS, PASCHA): una llàstima local, però, per als nostres *Nadal*, *Pasqual*, *Domènec*, etc., que confiem que es podran tractar posteriorment de tan nombrosos que són. Malgrat tot, crec que s'ha d'apreciar la honestetat intel·lectual d'aquests investigadors, com dels directores del treball, per deixar-se més temps per completar i polir la recerca. El resultat fa que els apartats dedicats als colors s'hagin privilegiat i s'ha de reconèixer que la producció aquí és ben fornida i densa.

Una cinquantena de mapes de repartició antroponímica, centrats en diverses regions de la Romània, il·lustren encertadament les més de 525 pàgines del tom. Potser fins i tot el lector en voldria més i de menys sobris: la tècnica cartogràfica actual permetria d'aconseguir gràfics més atractius i per tant més loquaços.

Aquest, com la resta de volums, es divideix en columnes (1.052 en total, notades a partir d'ara c.), tal com se sol fer des de l'inici en aquesta publicació. El detall del nombre de columnes dedicat a alguns

ètim permet de fer-se una idea de l'enorme feina feta pels investigadors, en particular pel que fa als ètims dels colors: BLANK, 90; BLUND, 29, NIGER i derivats, 75; CANUS i derivats, 43; BRUN i derivats, 94; RUBEUS, 75; RUSSUS i derivats, 177; VERMICULUS, 11. Aquesta breu llista ajuda a percebre quin adjectiu ha produït més antropònims en el temps per la zona de les llengües romàniques, de fet, quins eren els portadors que més es destacaven en la comunitat. Però sempre caldrà estar atent a la geografia del cognom perquè no totes les zones romàniques donen els mateixos resultats.

Amb la lectura, es torna a trobar la mà del DHAR pel que fa a la multitud de fonts i recursos. El corpus de mencions és molt dens i el ventall de derivacions gairebé inacabable. A tall d'exemple, si agafem l'ètim BLANK, trobem NF produïts amb derivacions (*Blanchet, Biancotto, Blanquet*, etc.), substantivacions (*Lo bianco, Leblanc*, etc.), composicions (*Aublanc, Delblanc, Dal bianco, Dublanc*, etc.), formacions detoponímiques (*De blanc*, etc.), feminitzacions (*Blanca, Bianca, Branca*, etc.), composicions amb preposició articulada (*Della bianca*), pluralitzacions, (*Li bianchi, Als blans*, etc.), sufixacions —a vegades dobles— pejoratives o augmentatives (*Biancaccio, Biancuzzi, Biancolino, Blanchon, Blanchonnet, Blanquetó*, etc.), i més formacions que una lectura acurada proporciona. L'estudi demostra per la seua exhaustivitat la immensa capacitat per tractar la documentació fins al mínim detall de producció antropònica de cada llengua romànica.

Tal com ho he fet amb l'exemple de BLANK, em dedicaré a partir d'ara a repassar el treball mitjançant comentaris a vegades sobre els aspectes generals, a vegades sobre punts precisos, però que sempre afecten més aviat els NF vigents d'avui, perquè aquí rau un dels punts clau del *Dictionnaire*. Tot i ser un instrument d'una gran científicitat, que requereix a més un aprenentatge tècnic del seu ús, no deixa de ser una base indefugible per a qualsevol portador actual amb cognom d'origen romànic.

L'estudi dels patrònims fet a partir de l'adjectiu BLUND reprèn la trama que s'ha descrit per BLANK. El lector, per exemple, podrà notar que, des del començament de l'apartat (c. 92), els autors evoquen la seua total absència en domini lingüístic català: qualsevol presència és fruit d'uns NF estrangers portats per immigrants i adaptats aquí. Es podria dir igual per la geografia antropònica eixida de BLUND en domini occità. En canvi, hom gaudirà del treball d'orfebreria que s'ha dut a terme en els llocs de major producció de NF a partir de la base BLUND a la península itàlica o en l'àrea lingüística del francès (c. 106-112).

La introducció de la part dedicada a NIGER subratlla la presència de diversos qualificatius coetanis i paral·lels, MAURUS, BRUN (aquest és tractat més endavant en l'obra): s'ha de recordar que remetent òbviament i principalment al color de la cabellera i menys al de la pell, sense oblidar que podrien incloure la designació visual de poblacions estrangeres, morenes o sarraïnes en zones de poblament més europeu. L'existència d'una qualificació CANUS, amb nombrosos *Cão, Cano, Canu* i derivats *Canut, Chenu, Qenu, Chenuz* per tota la geografia neollatina recorda que el matis s'expressava també en l'apellatiu patrònic. La discussió de la forma CANOSUS permet de demostrar, tanmateix, els límits de les possibilitats de la recerca, ja que l'extensa nota 4 de la c. 237 expressa nítidament com *Canós*, molt circumscrit geogràficament a Catalunya, podria ser interpretat tan sols com un detoponímic del poble del Canós, prop de Cervera, a la comarca de la Segarra.

BRUN constitueix l'estudi i la documentació més extensos de tot el volum: el germanisme ha generat molta patronímia arreu de l'Europa llatina com arreu d'altres Europes lingüístiques. La regionalització del NF és força interessant en la seua variació, com ho constata la repartició a la península ibèrica i amb la dificultat permanent de definir qui produeix què a l'inici, la forma de l'adjectiu o el nom de bateig. En aquesta àrea, com en altres NF amb adjectius de colors, l'aportació toponímica eixampla el radi d'investigació en la immensa majoria de l'àmbit romànic. Aquesta distribució es repeteix amb els derivats amb sufixos -ELLUS i -ETUS. Si anem cap a detalls regionals, els autors apunten que els NF del domini gal·loromànic amb -ELLUS són més presents al nord de la zona, mentre que els derivats amb -ETUS es veuen més en regions occitanes o catalanes. En context francès, la presència de l'article anteposat que sovint acaba aglutinant-se demostra la particularitat d'aquesta llengua en la patronímia: els *Lebrun* han tingut més èxit que els *Brun*, tot i que evidentment els primers han començat per ser uns *Le brun*. El capítol atorga un espai específic a BRUNUS com a nom de persona que genera un NF. El cas de l'italià esdevé aquí força

interessant ni que sigui per la cartografia dels tres casos *Bruno, Bruni, Bruna*. Aquest domini lingüístic concentra la patronímia i la matronímia més extensa. El lector poc atent es pot perdre pels viaransys de les múltiples sufixacions, de tant que les bases s'eixamplen.

El lema RUBEUS, amb els seus derivats, ocupa també molta documentació i molta població a través de la Romània —més de 16 c. de redacció però no tant com RUSSUS i els seus sufixos -ELLUS i -ETUS, que abraça un espai molt vast entre els dominis gal·loromànic (*Roux, Ros*) i italo·romànic (*Rosso, Rossi*), deixant gairebé de banda la geografia iberoromànica. S'aprecien l'estudi simptomàtic dels italians septentrionals *Rosso, Rossi* i meridionals *Russo*, la coexistència dels molts nombrosos *Roux* i *Leroux* francesos, la repartició gal·loromànica dels *Rossell, Rosset, Roussel, Rousset*, en la qual la Catalunya del Nord, amb NF d'ortografia catalana genuïna i amb francesització d'una part del corpus, juga un paper d'interfície. L'origen problemàtic dels *Rosaud, Rouzaud, Rosal*, etc. (c. 472-473) i la derivació *Rousseau* no impedeixen d'ensenyar clarament la dominació del ventall de les sufixacions en els portadors actuals. Els redactors destaquen fins i tot l'originalitat del català *Rossich* amb sufix -ICCU, tot i que uns estudis familiars poden explicar que una part dels portadors actuals descendeix per variació ortogràfica d'uns *Rausi* occitans. No s'evoca el cas *Rossinet* que es troba al nord de Catalunya (c. 500).

Potser tampoc no cal entrar aquí en el cas discutit dels productes de RUSSEUS o ROSEUS, per la raó de la poca freqüència.

El lema RUFUS, de manera concomitant a RUSSUS, és present majoritàriament a la zona italiana: present alhora com a NP i NF, *Ruffo*, són molt simptomàtics els derivats *Ruffino, Ruffoli, Ruffucci, Ruffato, Ruffaldi*, etc. Sembla que tan sols el domini català pugui tenir una petita rèplica de l'italià, *Ruf, Ruffat, Arrufat*. El francès ha desenvolupat sobretot el resultat *Ruffin*, a partir del NP RUFINUS que també té l'italià, *Ruffino*.

Per tancar el tema dels colors, trobem l'ètim VERMICULUS, pel qual l'estudi conclou dient que «les issues de cet étymon n'ont pas été très productives dans l'anthroponymie romane en general» (c. 590). Esmement, però, uns coneguts *Bermeio, Bermejo, Vermelho, Vermeil*.

Els aliments i la roba formen el segon grup temàtic del tom. En el cas de l'alimentació, la selecció del lèxic, més enllà del condicionament generat per la documentació, és en gran part dictada per l'alimentació de base de la gent, que, òbviament, podrà facilitar el rendiment d'uns NF. Hom s'adonarà molt de pressa amb els autors que, malgrat les investigacions, aquests ètims finalment tenen una producció més escassa que altres temes. Els redactors expressen amb molta honestat la necessitat de tractar el tema però afegint amb més sinceritat encara que la quantitat és poca. Potser la qualitat com a varietat és la part més destacable d'aquesta recerca.

El tipus PANIS es retroba bastant present en l'antroponímia francesa (c. 627-655, acompanyat d'un adjectiu; c. 655-691, acompanyat d'un substantiu) tot i la dificultat de vegades a destriar el PANIS del PINNUS. El tipus *pain* es confon amb el *pin* en noms compostos com *Beaupin, Blanpin, Maupin*. L'italià seria el segon domini en el qual aquest aliment tan fonamental de les nostres societats antigues agafa un relleu especial en la fabricació de NF. Lògicament el nom de l'ofici de fer el pa, PANARIUS, PANETARIUS, guanya la partida en la utilització de l'ètim, però evidentment en zones on serveix d'arrel —al costat de zones on es fa servir més la derivació de FURNUS, que ell mateix podria ser una evolució de FORMUS. Els NF francesos *Panier, Panier, Pagnier* existeixen malgrat tot en nombre molt més reduït en aquesta àrea lingüística que *Fournier* o *Boulangier*. L'ètim PANETARIUS, que consta en francès amb *Pannetier*, és més normal en zona iberoromànica *Panedeiro* (port.), *Panadero* (cast.).

Corollari al PANIS, la base FARINA té una geografia disseminada per tota la Romània. I, també en aquest cas, l'ofici de FARINARIU com a venedor o comerciant de farina fa el paper de major presència (*Farineiro, Farnier, Farineau, Farinati, Farinelli*, etc.). L'aspecte farinós que expressa el sufix -OSUS és una originalitat del lema (fr. occ. *Farnoux*, cat. *Far(I)Nós*), que mereix fins i tot un apartat especial (c. 734-736). Només afegiré un comentari a la nota 19 c. 714. El cognom *Farines*, molt present a la Catalunya del Nord, avui francesa, i absent de la immensa majoria de la resta de la catalanofonia, podria ser un detoponímic que caldria relacionar amb llocs on es compara la farina amb la pols que mou el vent, per tant a un terreny sec. No crec tampoc que sigui un tractament local, francesitzat, d'una eventu-

al forma *Fariñes* que ometria la titlla. La pronúncia no pot derivar tampoc d'una forma *Farinés*, atès que la major part de formes modernes (arxius s. xv-xvii) posa *Farinas*.

La carn, CARO, CARNIS, obté més o menys els mateixos resultats antroponímics que el pa. És visible a tot el domini lingüístic romànic, però més en varietat que en volum, més pel que fa a l'ofici que se'n deriva que per la matèria primera. El qui fa o ven la carn, amb diversos sufixos, *Charnassé, Charnacé, Carnazzo, -Azzi, -Azzolo, Carnicero, Carnisser*, etc. domina el conjunt de l'ús. El matis original potser rau en els qualificatius descriptius o valoratius (*Bellacarne, Beaucarne, Malacarne, Malchaire, Carnedura, Charmolue*, etc.), prou nombrosos en la documentació històrica (c. 759-769), però que no han arribat fins avui amb grans volums de portadors. Els lemes CARNALIS, en domini francès (*Carnel, Carnaux, Charnelle*, etc.) o CARNARIUS, en més àrees lingüístiques (*Carnero, Carneiro, Carner, Charnier*, etc.), que parla del qui ven —o en menor mesura del qui menja— carn, han desenvolupat més produccions. També s'hi pot afegir el sentit del lloc on es llença tot tipus de carn —incloent-hi la humana en un carner...

Altres aliments com el PIPER, el pebre o la CEPA, CEPULLA, la ceba, completen la tria proposada per a aquest tema en aquest volum IV/1 del *DHAR*. El pebre se singularitza per ser de regions patronímiques molt particulars i reduïdes, com ara amb els NF *Pebre, Pibre*, exclusius del Llenguadoc oriental i la Provença occidental, com també les formes *Chiper, Piper*, que són la segona originalitat geogràfica del cas a la Romània. Aquí els mapes són significatius, les explicacions que remetent al sobrenom d'un negociant d'espècies o al sobrenom metafòric d'una persona prima, nerviosa o viva són convincents. Però no se'n donen per la densitat patronímica actual.

La ceba és més present en més indrets, però tampoc no ha donat gaires NF. La forma CEPA origina els francesos *Civet* (domini més aviat francoprovençal) o *Chivet* (domini *gallo* de Bretanya), però els productes eixits de CEPULLA són més fructífers. A la península itàlica en particular són bastant importants en varietat i quantitat, *Cipolli, Cipolla, Ceola, Cipollini, Cipoletta*; se'n detecten uns quants en l'ibero-romànic, *Cebollero, Cebollada* (Aragó), però són gairebé absents de la zona gal·loromànica d'origen (fr. occ. cat.), malgrat el conegut *Ciboulet*.

L'estudi de l'antroponímia feta a partir de la vestimenta es basa principalment en el capell i el calçat, CAPPELLUS i CALCEA. El primer és extensiu a tot l'espai romànic, *Capelo, Capell, Cappello, Capel, Chapel, Chapaut*, etc., però sobretot amb el sufix -ARIU, que defineix el fabricant o venedor, *Capeller, Chapelier, Capelié, Cappellari*. Altres sufixos fan florida en moltes àrees, *Chappelot, Capellatto, Chapelard, Chapelou, Cappeluccio, Cappeluzzo, Cappelutti*.

El calçat, CALCEA —la forma *sabata* no s'ha tractat aquí—, ha produït uns resultats semblants, però amb la dificultat major d'haver de diferenciar-se en alguns dominis lingüístics amb topònims, com ara l'occità *causse*, pla o altiplà calcari, i *caussa*, calçat. El desplegament de totes les derivacions estudiades sempre amb molta cura i amb quantitats d'exemples històrics és molt vast gràcies a sufixacions, adjectivacions, creacions de noms d'ofici, etc., en particular en l'àmbit francès o italià. Però altre cop cal reconèixer que les produccions en volum de portadors actuals són baixes. L'italià coneix matisacions apreciables com *Incalzo /-i, Descalzo /-i, Scalzo /-i*, que els autors investiguen en apartats diferents a causa del procés de fabricació que jutgen específic. Amb l'ètim DISCALCIU, la nota 7 de la c. 952 conclou, crec, correctament en relacionar el català *Descals* més aviat amb un topònim que no pas amb un eventual DISCALCIUS, *descalç*.

L'última part del volum es dedica a tractar de l'antroponímia generada a partir del lèxic de dates o festes. L'empresa s'ha de lloar, però el resultat és poc. El mes d'APRILIS, el dia de SABBATUM, les festes de QUADRAGESIMA o de CARNEM LAXARE / CARNEM LEVARE, fet i fet, si bé són repartits en termes patronímics per tota la Romània, donen poca matèria per analitzar: tenen el mèrit d'existir ni que sigui per demostrar una certa originalitat de fabricació, però són de ressò reduït. Altres dies, altres mesos, altres festes haurien engendrat probablement més coses, però, com ja he escrit més amunt, els editors expliquen en introducció que per altres ètims (VENERIS DIES, JANUARIUS, DOMINICUS, NATALIS, PASCHA/PASCHALIS, etc.) «leur rendement onomastique n'a pas été jugé suffisant» o «la rédaction a été jugée trop difficile ou aléatoire dans le contexte actual».

Per això, tenim dret a una geografia antroponímica dels *Avril, Abril, Abrial, Brial* —per a aquest, almenys, no hi he sabut trobar una diferenciació amb una possible base germànica BRI(S)OLF—, i en context francès, dels derivats (*L*)*Avrillier, Avrillon*, etc. El dia del sàbat, *SABBATUM*, és justament esmentat com NF en les comunitats jueves amb major presència entre territoris occitans, catalans i italians (*Sabato, Sabatelli, Sabatini*, etc.). La festa de *QUADRAGESIMA* es dibuixa com a força característica d'un nombre molt circumscribit de regions de la Romània, en especial el domini francès, *Careme* (Lorena, Picardia), *Caresmel* (Artés), *Carmantrand* (comtat i ducat de Borgonya): cap veritable producció fora d'aquests sectors. Finalment, les festes de carnaval, malgrat un bon nombre de documents medievals, no han espellit fora d'Itàlia, on abunden *Carnevali, Carnevale, Cannavale*, etc. Potser aquí seria força més interessant de provar de saber per què aquelles regions han donat vida a aquests cognoms.

Aquesta darrera reflexió em porta a fer uns suggeriments globals. Es pot lamentar a vegades l'absència puntual d'estudis diacrònics dels NF entre les versions actuals i les mencions medievals reculant en el temps. L'estudi de filiació, de genealogia dels portadors dels segles contemporanis, l'ajuda de la demografia històrica que analitza en particular l'amplitud i la força dels moviments migratoris (casos esmentats dels *Blanchard/Blanxart, Negrier, Ner*, etc., com a portadors dels seus cognoms de l'àmbit occità cap al domini català), permetrien de corregir uns errors —poquíssims, tot s'ha de dir!— d'interpretació. Però la meua crítica d'especialista d'un àmbit restringit a cavall de fronteres lingüístiques (català i occità) és poca cosa al costat de la immensitat de la tasca duta a terme. A la c. 639, els nombrosos *Panchot* esmentats entre els derivats de PANIS + CALD no constarien en aquesta classificació ja que provenen, anant enrere entre el segle XVIII i el segle XVI, d'uns *Panjot < Panjó < Panyó*, possible afèresi d'*espanyol*, millor dit com a possible importació a Catalunya per un immigrant occità del cognom *Pagnon, Panhon*. Al mateix temps se'm podria respondre que aquell resultat local, rossellonès, al segle XVI, podria ser una mala interpretació per part d'un escriptor local d'un eventual *Painchaut*, de PANIS + CALD... Això és la il·lustració del problema científic que planteja constantment l'antroponímia, una ciència que es conjuga en condicional. També podria discutir —amb molt de goig— el ventall de possibilitats que obre *Niell/Niel*, que aquí (c. 189-193) es relaciona amb l'ètim NIGELLUS: sense bandejar ni de bon tros la solució del color que deu ser la majoritària, no es pot descartar també l'anyell, AGNELLU, o l'afèresi de Daniel, evocada com a solució de Dauzat i Morlet a la nota 17 c. 193.

El lector d'aquesta recensió ha d'entendre que aquestes mínimes remarques, fruit més aviat de l'exercici, que consisteix a veure el detall que es podria debatre en el marc immens de la feina feta, no representa sinó molt poca cosa respecte a l'extraordinària producció de recopilació, comparació, anàlisi, cartografia i redacció segons els canons fixats inicialment per a la confecció de l'obra. Ara serà l'hora que aquest treball tan magistral, potser només utilitzable per persones avesades a la forma d'aquesta literatura a causa de la seua concepció i de tota la codificació que en facilita la síntesi, pugui passar a mans de tothom: caldria pensar en una versió *grand public* (és un manlleu del francès sense accent a la U), que traspassi el coneixement de la recerca a la societat. Per què no pensar en la concepció d'una pàgina web que deixaria més espai per ampliar les explicacions editades amb fonts desenvolupades, una llengua accessible a tothom i comentaris de vulgarització?... L'obertura de la ciència per a tothom és una de les claus del millor coneixement entre uns i altres.

Joan PEYTAVI DEIXONA  
Universitat de Perpinyà  
Institut d'Estudis Catalans

CARRASCO GONZÁLEZ, Juan M. (2021): *Dialectología fronteriza de Extremadura. Descripción e historia de las variedades lingüísticas en la frontera extremeña*. Berlin: Peter Lang, 162 p.

La obra que reseñamos tiene como objeto de estudio unas variedades lingüísticas a las que la dialectología tradicional española no prestó casi atención hasta bien entrado el siglo XX. Los manuales de